

ilirsko ime bilo opet u književnosti odobreno. Budući da osim ilirskog imena i simbola preporodni pokret nije ništa od svojih dotadašnjih tekovina žrtvovao, pa u njegovu razvoju nije uopće došlo do bilo kakva prekida ili promjene u njegovoj suštini i osnovnim idejama, epizodom je zapravo ostao samo nasilni zahvat odozgo koji je ubrzo izgubio svoje značenje. Ilirsko se ime nije pojavilo nekim slučajem ili, možda, osobnom krivnjom Lj. Gaja, nego je postalo neophodnim na razvojnom putu hrvatskog naroda do suvremene nacije. Nije bez razloga A. Starčević još 1870. konstatirao da je u to doba svaki nacionalno svjesni Hrvat morao pripadati ilirskom pokretu. Samo ilirstvom moglo se prevladati teške posljedice stoljetne razdrobljenosti hrvatskih zemalja i pokrajinskih svijesti, kada je hrvatsko ime, u svom kajkavskom obliku »horvatstva«, postalo obilježjem nazadnjačke i za daljnji razvoj naroda doista opasne politike. Izenađuje kako je Jelčić mogao tako pretjerati da ustvrdi »koliko je ilirstvo, kao kulturni pojam, koristilo tuđinu [...] jer je razvodnjavalo nacionalni duh hrvatske kulture i slabilo otpornu moć hrvatske književnosti« (27)! Kada je, zahvaljujući ilirskoj ideji, udaren čvrst temelj hrvatskoj naciji, ona joj više nije bila potrebna. Poživjela je dalje samo kao ideja jugoslavenske zajednice — i opet radi životnih potreba i budućnosti hrvatskog naroda.

Jaroslav Šidak

LADISLAV ŠABAN, 150 GODINA HRVATSKOG GLAZBENOG ZAVODA,
Zagreb 1982, str. 247 i t. XXXI.

Autor je, doduše, svoju knjigu namijenio, kako sâm kaže, »prvenstveno široj čitalačkoj publici i prijateljima jubilarca«, tj. Hrvatskoga glazbenog zavoda osnovanog 1827, ali ju je izradio na temelju arhivske građe, sačuvane najvećim dijelom u arhivu Zavoda koji je, kao profesor Muzičke akademije, uspio da nakon više godina napornog rada napokon sredi i snabdi je pomnivo sastavljenim Vodičem. Prema tome, ovo djelo doista »nosi povijesni značaj«, a taj je pogotovu jasno izražen u njegovoj koncepciji, jer se autor nije zadovoljio, do tada u takvom slučaju uobičajenim, kroničarskim prikazom. Proučavajući izvornu građu on je, kako piše, nastojao »u prvome redu proniknuti u duh i tradiciju društva, što je uvijek važno kod jedne amaterske društvene organizacije, shvatiti motive koji su vodili nastojanja njegove uprave, koja je bila također isključivo u rukama amatera, proučiti društveni život članova, kako bih mogao ući u srž tog u nas tako neobičnog amaterizma, tako različitog od koncepcija ostalih prosječnih amaterskih društava, čije su težnje i nastojanja išli za visokim i najvišim ciljevima i urodili neospornim zaslugama za glazbenu kulturu i kulturni život Zagreba i slavenskog Juga« (7—8). Na taj način, L. Šaban je uspio da napiše čitku i zanimljivu povijest jedne od najvažnijih komponenata hrvatskoga kulturnog razvoja, bez koje više ne možemo zamisliti cjelovit prikaz naše kulturne povijesti u XIX i XX stoljeću. Osim općenitog značenja koje ima u održavanju atmosfere neophodne za rast muzičke kulture u Zagrebu, Zavod je već 1829, dvije godine nakon svog osnutka, otvorio glazbenu školu koja je u svom daljnjem razvoju dovela do osnivanja Hrvatskoga zemaljskog konzervatorija (1916, podržavljen 1920) i današnjih školskih ustanova »Vatroslav Lisinski« i Muzička akademija.

Pažnju historičara privlači osobito autorov prikaz prvog razdoblja u povijesti Zavoda, koje on završava s g. 1850. i obilježava kao »razvojni put do nacionalnog preobražaja«. Međutim, opravdano je skloniji da tu prekretnicu stavi u g. 1847. kada »Musik-Verein in Agram« mijenja ime u »Društvo prijateljah muzike u Zagrebu« i uskoro zatim uvodi hrvatski jezik u svoje zapisnike. To, dakako, ne znači da je ovo društvo bilo do tada neko strano tijelo u životu grada koje je u

sebi okupljalo uglavnom doseljenike iz njemačkih oblasti u Austriji. Autor dobro upozorava da bi bilo »neumjesno pojednostavljivanje jednog vrlo složenog pitanja i velika pogreška na ocjenjivanju stanja u predpreporodno vrijeme, pa i u preporodno, ako bi se na osnovu relativno česte i dosta općenite upotrebe njemačkog jezika zaključivalo na punu prevlast tuđinskih elemenata u društvu ili na protunarodne stavove u cjelini. Smatralo se tada da je služenje njemačkim jezikom dokaz više društvene obrazovanosti, a ne politički moment« (66). Glavni poticaj za osnivanje društva dao je, doduše, njemački glazbenik Georg Visner-Morgenstern, koralist zagrebačke katedrale, koji je bio »najkvalificiranija glazbena ličnost staroga Zagreba« i »prema predaji duša čitavog pothvata« (18), ali je ono u početku bilo »skoro isključivo plebejsko građansko društvo« (51). Među »podupirućim« članovima, kojih je 1828. bilo već 107, građanski je sloj bio zastupljen sa 37 njih, a vjerojatno mu je pripadalo i daljnjih 13 kojima »nije uspjelo pobliže utvrditi zvanje« (21), kao i pojedinci iz redova upravnih činovnika, oficira i svećenika kojih je zajedno bilo 55 (20). Nesumnjivo su i »izvršujući« članovi, tj. izvađači kojih je 1827. bilo 17, pripadali građanstvu, iako su, sudeći po njihovim prezimenima, bili pretežno stranog podrijetla.

Značajna je činjenica da su mjesto predsjednika društva zauzimali od iduće godine (1828) istaknuti predstavnici javnog života — kasniji senjski biskup Mirko Ožegović, te grofovi Sermage i Antun Kukuljević, otac Ivanov, koji su, kao vrhovni ravnatelji školstva, bili skloni preporodnim težnjama mladog pokoljenja. Pogotovu je s posljednjim (1836—46) društvo postalo pristupačnije tim težnjama, pa 1837. bira za počasnog člana Lj. Gaja, a zatim J. Draškovića i druge ilirce. Od 1842. počinje se za nj u Gajevoj »Danici« upotrebljavati naziv »Društvo skladnoglasja«, a 1846. je taj časopis, u povodu Lisztova gostovanja u Zagrebu, pisao o njemu kao »našem posve narodnom muzikalnom društvu, koje se ne samo od samih domorodacah uzdržava, nego koje također broji više izvršnih izvršujućih članovah, koji među prve naše domorodce spadaju« (faksimil na str. 69). »Nacionalna opredijeljenost društva«, konstatira autor (66), »također se očitovala i u djelotvornoj angažiranosti izvršujućih članova društvenog orkestra na raznim patriotskim javnim priredbama, uključivši i izvođenje opere 'Ljubav i zloba' Lisinskoga« (1846). Društvo je ovo narodno obilježje zadržalo i u vrijeme neoposlutizma nakon revolucije, pa autor s pravom ističe da se »Društvo prijateljah muzike u Zagrebu«, kako se ono od 1852—61. nazivalo, odlučno odupiralo službenoj germanizaciji. »Od 50 zapisnika sa sjednica i skupština«, zaključuje on, u tom su razdoblju »samo četiri pisana njemačkim jezikom, a to su prijevođi ili koncepti hrvatskih zapisnika, određeni da se šalju vlastima i ministarstvu unutrašnjih poslova u Beču.«

Autor je, dakako, s jednakom pomnjom obradio i daljnja razdoblja u razvoju društva, od kojih poseban interes povjesničara pobuđuje ono razdoblje kojemu je pečat udarila mnogostrana djelatnost Vjekoslava Klaića kao »pročelnika tehničkog odbora«. »Bit će zanimljivo«, piše autor, »spomenuti jednu osobitost Klaićevu: on nije nikada htio primiti predsjedničku čast, premda je bio tako istaknuta ličnost uprave i nadasve odan Glazbenom zavodu, već je za svog dugogodišnjeg staža u ravnateljstvu (1890—1928) volio djelovati isključivo kao 'drugi čovjek' uprave. U njegovoj su ruci praktički sve poluge društvenog mehanizma, on najživlje i dokraja sudjeluje u svim akcijama bez obzira da li ih je sam inicirao i nametao ili ih je društvo poduzimalo u bilo kojem pravcu. Čitavo to dinamično razdoblje, tako prožeto njegovom ličnošću, s pravom se može nazvati 'Klaićevom erom'.« (101) Tada je društvo dobilo novi statut i promijenilo ime u Hrvatski zemaljski glazbeni zavod, a njegova je škola postala Zemaljskim konzervatorijem u kojemu je broj učenika od 189 g. 1891. porastao na gotovo 600 g. 1920 (103).

Uz Klaića je i Artur Schneider, historičar umjetnosti i kulture, a od 1920. tajnik društva, svojom organizacijskom djelatnošću oko nedjeljnih »muzičkih matineja« i zatim Intimnih večeri unio dotle neuobičajenu živost u muzičku sredinu Zagreba osvježivši je suvremenim strujanjima u evropskom glazbenom razvoju.

J. Sidak

MILAN MOGUŠ - JOSIP VONČINA, »SALO DEBELOGA JERA LIBO AZBUKOPROTRES' SAVE MRKALJA«, Zagreb 1983.

Općenito je uvriježeno mišljenje da su sve do prvog, pa zatim drugog srpskog ustanka na formiranje nacionalne svijesti i na postavljanje temelja moderne srpske kulture djelovali u prvom redu vojvođanski Srbi. U koliko su mjeri u razvoju srpskoga kulturnog života tijekom 18. i na početku 19. st. sudjelovali i Srbi naseljeni na teritoriju današnje SR Hrvatske, relativno se malo istražuje i zna. Do sada je, međutim, mnogo pažnje bilo poklanjano jednom od srpskih kulturnih djelatnika s područja Hrvatske na početku 19. st. — Savi Mrkalju, i to poglavito kao prethodniku Vuka St. Karadžića i njegove pravopisne reforme.

Godine 1983. izražen je veliki znanstveni interes za Mrkalja, i to u povodu 200-godišnjice rođenja i 150-obljetnice njegove smrti (1783—1833). U listopadu je u Karlovcu održana i svečana sjednica Razreda za filologiju JAZU, a tom je prilikom pred publiku izašla i edicija posvećena najpoznatijem djelu toga Krajišnika iz Banije, rođenog u Sjeničaku kraj Karlovca.

Knjiga autora Milana Moguša i Josipa Vončine, »Salo debeloga jera libo azbukoprotres' Save Mrkalja«, Djela JAZU Razreda za filologiju 58, Zagreb 1983 (suizdavač je i Skupština općine Karlovac), sadrži »Predgovor« Rudolfa Filipovića, studiju spomenute dvojice autora, zatim pretpisak toga najpoznatijeg Mrkaljeva rada, s usporednim prijevodom na današnji književni jezik i komentarom, te literaturom i sažetkom na engleskom jeziku (str. 82).

Prvi reprint »Sala debeloga jera« objavljen je u Novom Sađu 1949 drugi u Münchenu 1975 (uz studiju M. Okuke na njemačkom jeziku o S. Mrkalju), a ovo treće fototipsko izdanje, uz ostale priloge M. Moguša i J. Vončine, može u potpunosti osvijetliti sadržaj i značenje Mrkaljeve knjižice od svega 18 stranica, koja je 1810. godine, kada se pojavila, izazvala živu reakciju i pravu buru u srpskim kulturnim krugovima.

U poznatim okolnostima književne trojezičnosti među Srbima, najprije crkvenoslavenski (jezik stare srpske književnosti), pa zatim ruskoslavenski i slavensrpski jezik, kao jezici crkve i uskog, privilegiranoga građanskog kruga, naprosto nisu živome narodnom jeziku davali priliku da se vine do razine književnog standarda i pruži širim slojevima naroda više mogućnosti obrazovanja na materinjem jeziku. Istovremeno je i ćirilčka grafija bila vrlo komplicirana, zadržavajući više od 40 znakova (slova) i dovodeći do vrlo neujednačena načina pisanja, osobito u slavenosrpskom jeziku te u tekstovima na narodnom jeziku, kojih je — unatoč otporu od strane službene javnosti — bivalo sve više (još od Račana, preko Venclovića, Orfelina i Rajića, do dvojezičnih klasicista). Obrisi stvaranja samostalne srpske države i nadolazeći romantizam morali su pospješiti i stvaranje moderne nacionalne kulture, s književnim jezikom koji je, historijskom nužnošću morao postati narodni. Vuk St. Karadžić poveo je konačnu borbu za uvođenje narodnog jezika u književnost, istovremeno provodeći i pravopisnu reformu po poznatom načelu: svakome glasu svoj znak, pa se Vukova borba za narodni jezik i novi pravopis, uz ostalu njegovu djelatnost i inicijative, postavlja kao temelj novoga razdoblja u razvoju srpske nacionalne kulture.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.